

**Ingliz tili grammatikasini kommunikativ mashqlar orqali o'rgatish
va og'zaki nutq ko'nikmasini rivojlantirish**

Abdurakhmanova Zarnigor

SamDChTI

Annotatsiya: Maqolada ingliz tili grammatikasini og'zaki muloqot bilan bog'lab o'rgatishning metodik asoslari yoritiladi. Maqsad grammatik bilimni mazmunli nutqda qo'llashga xizmat qiladigan dars modelini ishlab chiqishdir. Tanlangan ilmiy adabiyotlarning tavsifiy tahlili asosida vaziyatni tushunish, til shakliga e'tibor qaratish, juftlikda gapirish va qayta aloqa bosqichlari taklif etiladi. Model oddiy hozirgi va davomiy hozirgi zamon shakllari misolida izohlanadi. Grammatik aniqlik, nutq ravonligi va muloqot vazifasini bajarishni alohida baholash tavsiya qilinadi. Maqola nazariy va metodik xarakterga ega; mahalliy tajriba natijalari taqdim etilmaydi.

Kalit so'zlar: ingliz tili, grammatika o'qitish, og'zaki nutq, kommunikativ mashq, qayta aloqa, grammatik aniqlik, nutq ravonligi.

Kirish

Ingliz tilini o'rganishda grammatik qoidani tushuntirish bilan undan suhbatda foydalanish turli faoliyatlarni talab qiladi. O'quvchi yozma mashqda fe'l shaklini to'g'ri tanlashi, lekin suhbatda savol berish yoki fikrni davom ettirishga qiynalishi mumkin. Shu sababli darsdagi grammatik mashqning maqsadi shaklni eslab qolish bilan cheklanmay, undan muayyan kommunikativ vazifada foydalanishni ham qamrab olishi kerak.

Maqolaning asosiy savoli quyidagicha: grammatik tushuntirishni ogʻzaki mashq va tuzatish bilan qanday ketma-ketlikda bogʻlash mumkin? Taklif etilayotgan yondashuv ingliz tilini boshlangʻich va oʻrta darajada oʻrganayotgan oʻquvchilar uchun moʻljallangan. Dars mazmunini tanlashda ularning yoshi, lugʻat boyligi va avvalgi bilimlari hisobga olinadi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili

Norris va Ortega ikkinchi tilni oʻqitishga oid tajribalar natijalarini umumlashtirib, maqsadli oʻqitish til birliklarini oʻzlashtirishga yordam berishini koʻrsatgan [1]. Ularning tahlilida qoidani ochiq tushuntirishga asoslangan oʻqitish afzalligi qayd etiladi. Biroq natijalar baholash topshirigʻi turiga bogʻliq: qoida boʻyicha testdagi yutuq erkin suhbatdagi muvaffaqiyat bilan aynan tenglashtirilmaydi. Bu farq maqoladagi baholash yondashuvining asosidir.

Ellis grammatikani nimaga, qachon va qanday oʻrgatish masalalarini til oʻzlashtirish tadqiqotlari bilan bogʻlab muhokama qiladi [2]. Uning maqolasi grammatika oʻqitish boʻyicha yagona, barcha sharoitga mos yechim mavjud emasligini koʻrsatadi. Mazkur ishda bundan metodik xulosa sifatida grammatik mavzu va muloqot vazifasini birga rejalashtirish tamoyili qabul qilinadi. Ushbu tamoyil mualliflar manbalarini umumlashtirish asosida taklif etilmoqda.

Lyster va Saito sinf sharoitidagi ogʻzaki tuzatuvchi qayta aloqa tadqiqotlarini umumlashtirib, uning til rivojlanishiga ijobiy va davomli taʼsirini aniqlagan [3]. Bu dalil oʻqituvchining oʻquvchi nutqiga javobi oʻquv jarayonining tarkibiy qismi ekanini asoslaydi. Shu bilan birga, xatoni tuzatish usuli topshiriq maqsadi va oʻquvchining tayyorgarligiga moslashtirilishi lozim.

Tadqiqot metodikasi

Ish tanlangan uchta ilmiy manbaning tavsifiy tahlili va metodik loyihalashga asoslanadi. Manbalar grammatik oʻqitish, uning natijalarini baholash hamda ogʻzaki qayta

aloqa bilan bog‘liqligi uchun tanlandi. Bu tizimli sharh emas: barcha nashrlar bo‘yicha to‘liq qidiruv, sifat ballari va yangi statistik hisoblash amalga oshirilmagan.

Tahlil birligi sifatida grammatik qoida, kommunikativ vazifa va baholash mezonini o‘rtasidagi munosabat olindi. Natija sifatida dars bosqichlari, topshiriq namunalari va baholash tartibi ishlab chiqildi. Ishlanma mahalliy tajribada tekshirilmagan.

Natijalar va metodik model

Tahlil asosida grammatika va gapirishni bog‘lovchi to‘rt bosqichli model tuzildi. Avval o‘quvchilar vaziyatning mazmunini tushunadi, keyin shu mazmunni ifodalovchi shakllarni taqqoslaydi. Keyingi bosqichda ma’lumot almashadi va yakunda o‘z nutqini tuzatib, yangilangan sharoitda yana qo‘llaydi. Rasmda bosqichlar o‘rtasidagi bog‘lanish ko‘rsatilgan.

1-rasm. Grammatika va og‘zaki nutqni bog‘lovchi dars modeli. Manba: ilmiy adabiyotlar asosida ishlab chiqilgan metodik taklif.

Masalan, “She works every day” va “She is working now” gaplari odatiy faoliyat hamda ayni paytdagi harakatni farqlash uchun ishlatiladi. O‘quvchi faqat fe‘l shaklini almashtirmaydi; vaziyatga mos ma’noni tanlaydi. O‘qituvchi “every day” va “now” birliklarini yordamchi belgi sifatida izohlaydi, biroq zamon tanlashni faqat bitta signal so‘zga bog‘lamaydi.

Juftlik topshirig'ida bir o'quvchida insonning odatiy kun tartibi, ikkinchisida uning hozir nima qilayotgani haqidagi rasm yoki kartochka bo'ladi. Har biri sherigida mavjud bo'lmagan ma'lumotni savol orqali oladi. Yakuniy vazifa ikki holatni taqqoslab, to'rt yoki beshta gap bilan tushuntirishdir. Shunda savol berish va javobni tushunish grammatik shakldan foydalanishga amaliy ehtiyoj tug'diradi.

Dastlab gap boshlanishlari va fe'llar ro'yxati berilishi mumkin. Keyingi urinishda bu yordam kamaytiriladi. Vaziyatlar almashtirilib, avvalgi til vositasi yangi mazmunda qo'llanadi.

Mashqlarni tashkil etish va baholash

1-jadval. Tavsiya etilayotgan mashqlar va kuzatiladigan ko'rsatkichlar

Bosqich	Topshiriq namunasi	Baholash belgisi
Mazmunni tushunish	Kun tartibi va hozirgi faoliyatni taqqoslash	Ma'no farqini izohlash
Shaklni anglash	Ikki gapdagi fe'l va yordamchi fe'lni ajratish	Shakl tanlovini asoslash
Muloqot	Sherikdan yetishmayotgan ma'lumotni so'rash	Savol va javob mosligi
Qayta qo'llash	Xatoni tuzatib yangi shaxs haqida gapirish	Mustaqil va to'g'ri qo'llash

Jadvaldagi ko'rsatkichlar kuzatuv uchun mo'ljallangan. Grammatik aniqlik maqsadli shakl kerak bo'lgan o'rinlarda uning to'g'ri qo'llanishi bilan baholanadi. Ravonlik fikrning davom ettirilishi va muloqotni buzadigan uzoq to'xtalishlar asosida kuzatiladi. Vazifani bajarish esa kerakli ma'lumotni olish, sherik savoliga javob berish va mazmunli xulosa qilish orqali aniqlanadi.

Har bir mezon uchun 0 dan 2 gacha ball berish tavsiya etiladi: 0 — mustaqil bajarmaydi; 1 — yordam bilan yoki qisman bajaradi; 2 — mustaqil bajaradi. Grammatik aniqlikda 2 ball maqsadli shakllarning izchil to‘g‘ri qo‘llanishini, 1 ball takroriy xatolar mavjudligini anglatadi. Bu shkala mahalliy sharoitda tekshirilishi kerak bo‘lgan taklif bo‘lib, standartlashtirilgan test hisoblanmaydi.

Qayta aloqa vaqtida o‘qituvchi dars uchun muhim bir yoki ikki turdagi xatoni tanlaydi. “She working now” jumlasidan keyin yordamchi fe‘l haqida yo‘naltiruvchi savol berish mumkin. O‘quvchi javobni topa olmasa, “She is working now” namunasi aytiladi va undan shu shaklni boshqa gapda ishlatish so‘raladi. Ravonlikka qaratilgan suhbatda ayrim tuzatishlar topshiriq yakuniga qoldirilishi mumkin.

Muhokama

Taklif etilgan modelning amaliy qiymati grammatik maqsad va suhbat vazifasining oldindan moslashtirilishidadir. Qoidaning qisqa izohi o‘quvchi diqqatini shaklga yo‘naltiradi, ma’lumot almashish esa shu shakldan foydalanishni talab qiladi. Biroq bu bog‘lanishning o‘zi natijani kafolatlamaydi. Lug‘at yetishmasligi, sheriklarning turlicha tayyorgarligi va gapirishdan tortinish topshiriq bajarilishiga ta’sir qilishi mumkin.

O‘qituvchi mashqdan oldin zarur fe‘llarni tekshirishi, juftlikdagi rollarni almashtirishi va har bir o‘quvchiga javob uchun vaqt berishi kerak. Murakkab mavzuda bir darsda ko‘p grammatik shaklni talab qilish o‘rniga bitta ma’no farqi ustida ishlash maqsadga muvofiq. Bu tavsiyalar muayyan sinf xususiyatlariga moslashtiriladigan metodik qarorlardir.

Model samaradorligini tekshirish uchun kelgusida mashg‘ulotdan oldingi, keyingi va kechiktirilgan og‘zaki topshiriqlarni taqqoslash mumkin. Topshiriqlar mazmuni teng qiyinlikda bo‘lishi, bir xil mezonlar bilan baholanishi lozim. Ikki baholovchi va taqqoslash guruhidan foydalanish tavsiya etiladi.

Xulosa

Ingliz tili grammatikasini o'rgatishda qoida, ma'no va og'zaki vazifani bog'lash ilmiy adabiyotlarga tayangan metodik yo'nalishdir. Tavsiya etilgan model vaziyatni tushunish, shaklni anglash, juftlikda muloqot va qayta qo'llashni birlashtiradi. Natijani baholashda grammatik aniqlik, ravonlik va vazifa bajarilishi alohida ko'riladi. Modelning mahalliy sharoitdagi samaradorligi tajriba orqali tekshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Norris J. M., Ortega L. Effectiveness of L2 Instruction: A Research Synthesis and Quantitative Meta-analysis // Language Learning. 2000. Vol. 50, № 3. P. 417–528. <https://doi.org/10.1111/0023-8333.00136>
2. Ellis R. Current Issues in the Teaching of Grammar: An SLA Perspective // TESOL Quarterly. 2006. Vol. 40, № 1. P. 83–107. <https://doi.org/10.2307/40264512>
3. Lyster R., Saito K. Oral Feedback in Classroom SLA: A Meta-Analysis // Studies in Second Language Acquisition. 2010. Vol. 32, № 2. P. 265–302. <https://doi.org/10.1017/S0272263109990520>